

Recensioner

Sandra Mariët Beckerman, *Corded Ware Coastal Communities. Using ceramic analysis to reconstruct third millennium BC societies in the Netherlands*. PhD Thesis. University of Groningen 2015. 311 pp. ISBN 978-90-8890-318-2.

Rune Iversen, *The Transformation of Neolithic Societies. An Eastern Danish perspective on the 3rd millennium BC*. PhD Thesis. Aarhus University. Jutland Archaeological Society Publications 88. Moesgaard 2015. 228 pp. ISBN 978-87-88415-99-5.

Despite numerous attempts to discuss, revise, re-visit and critically approach various issues over the past decades, archaeology is a house still resting upon a framework put up by the 19th and early 20th century pioneers of our field. The terminology and names they introduced rule our approaches and interpretations in ways that are difficult to liberate ourselves from. Attempts to do so in the late 20th century by abandoning the concept of archaeological cultures mostly just led to pretty much the same units being given different names and definitions (e.g. “ideologies”, “societies”, “ethnic groups”). Current interpretations of ancient DNA analyses seem quite dependent upon the notion of prehistoric cultures as defined in the early 20th century. This shows how important it is for archaeology to keep engaging with these categories in a critical manner.

Perhaps a more constructive approach than to try to wipe the slate clean at this stage (a practical impossibility) is to actively engage with the archaeological material in the light of the many new sites excavated, combined with new methods of analysis and additional radiocarbon dating. Two recent dissertations dealing with the very current topic of the 3rd millennium BC in their respective regions show how revealing such an approach can be: *Corded Ware Coastal Communities* by Sandra Beckerman and *The Transformation of Neolithic Societies* by Rune Iversen. Together they show how important it is to highlight the regional variation found within present day

countries that were often obscured when viewed through a national filter. To truly understand the processes leading up to what we classify on a grand scale, we need to see what happened on a smaller scale, the communities and people actually effecting changes.

Beckerman takes a critical and detailed look at the introduction of the Corded Ware culture in the northern Netherlands. Iversen for his part focuses on the Danish islands of Zealand, Møn, Falster and Lolland where a regional version of Corded Ware culture, the Danish Single Grave culture, was only accepted only rather late and to a limited degree. Both scholars engage with a wide selection of materials, though Beckerman’s main focus is on the pottery which traditionally defines the Corded Ware phenomenon, whereas Iversen has a more traditional approach presenting the culture-defining object types, the settlements and the burial practices of both the late Middle Neolithic and the Late Neolithic. Beckerman offers more new information through the analysis of ceramic compositions and craft techniques, while Iversen offers a more comprehensive synthesis.

It is striking how both have had to start by grappling with and deconstructing influential works by previous archaeologists whose definitions constrain all later studies. Most PhD students soon realise how much they take for granted based on their undergraduate courses, and this is in fact highly problematic. It is not just that all researchers have preconceptions that influence definitions, and that many of the early models were often meant to be preliminary only to quickly harden into dogma. It is also that the materials they had at hand were extremely limited and fragmented and absolute dating usually came much later. Both authors show that it is not enough to simply add some embellishments to the rickety structure: we need to tackle the very beams holding it up and if necessary remove and replace them with more sturdy ones. No object or piece of human remains can be analysed and interpreted

without placing it in a context. If the context is poorly understood, or even misconstrued, then any interpretation will be inherently flawed and misleading. This is a fundamental problem that archaeologists in general would probably like especially geneticists to appreciate more. It is also why “traditional” archaeology – doing time consuming, unglamorous research on material culture, sunken features, stratigraphy and dating – cannot be completely replaced by laboratory analysis.

What then are the results to be found in two dissertations doing just that? The northern coastal Netherlands have several well preserved Neolithic settlements and cemeteries, allowing for both inter-regional and diachronic comparisons, especially with the preceding Vlaardingeng culture. Beckerman also includes intra-regional comparisons with more mainstream Corded Ware cemeteries in the inland. Her in-depth study of the pottery from several settlements in Noord-Holland looks at morphology, technology, decoration as well as use. She demonstrates that several Corded Ware vessel types that are common in nearby Germany are mostly missing from the coastal Netherlands.

As Becker showed in 1955, the typical settlement pottery of the Corded Ware culture is large, coarse vessels decorated with short-wave moulding, used alongside thin-walled beakers. Most tellingly, this usual household ware is rare in Noord-Holland. Instead the coarser household pottery found at the settlements strongly resembles the preceding Vlaardingeng culture’s wares. The thin-walled beakers also share some technological characteristics with the Vlaardingeng craft tradition, suggesting they too were made locally and not imported as prestige items. Beckerman’s conclusion is that the Corded Ware culture was introduced into the coastal areas by a combination of re-settling people bringing new technical know-how and local communities adopting this new way of life while at the same time hanging on to some of their traditions. The economic base in the coastal area continued to be quite varied after the introduction of Corded Ware, combining animal husbandry and agriculture with fishing, fowling and gathering.

Iversen starts with quite a perfunctory general

research history on east Danish Neolithic and contemporary cultures in Europe and saves the more detailed research history for his respective chapters on chronology, material culture, settlements and burials. Mostly this proves a good way to make sure the important background is not just in a chapter most readers will skip. What is missing from the initial chapters however is a proper presentation of a dissertation on the very same subject published 25 years earlier: Charlotte Damm’s *Continuity and Change* from 1991. Nor is Damm referenced that much in later chapters. Considering how seminal her research was in highlighting the very subject of Iversen’s dissertation – the differences between the Danish isles and Jutland at this period, and the continuation of megalithic traditions on the former – it is odd to bypass it in this manner. It is a missed opportunity to highlight what we have learned in the quarter century since 1991.

That said, Iversen offers a comprehensive and well organised presentation of the old typologies and definitions and how they should be adjusted in the light of new data and dates. He also helps the reader make sense of the often confusing and contradictory terminology of Neolithic research, not least the various things lumped together as the Pitted Ware culture, which has been known to drive both students and senior researchers to despair. In fact, Scandinavia in the centuries around 3000 cal BC is still very much a challenge for archaeologists, not least because of the plethora of typological terms for pottery and axes. As in so many instances a deeper understanding of *regional* variations is a better approach to this material, and Iversen does a good job of untangling the web. It is no exaggeration to say that the book will be indispensable for any archaeologist, student or not, undertaking research into the Middle and Late Neolithic in southern Scandinavia.

Beckerman and Iversen share something more than just an interest in the same period and cultures in this part of Europe. Both show how 20th century archaeologists tended to downplay regional variation. This is important in understanding the limitations of grand narratives of something like the Corded Ware culture. There is no question that something monumental and fascinat-

ing occurred in the early third millennium BC across Central and Northern Europe. However, on a regional level we see that the introduction could have different mechanisms and results depending on local circumstances.

As for their theoretical frameworks, Beckerman engages with Gordon Childe and the Marxist materialist concept of history that influenced his grand narrative of the Corded Ware culture. She confronts and adjusts Childe's model to acknowledge regional variations, with the help of new excavations, radiocarbon dates and laboratory analyses. Iversen on the other hand takes his inspiration from anthropological approaches to ethnicity, kinship and creolisation. While their theoretical frameworks lead to somewhat different discussions, they nevertheless seem to come to quite similar conclusions in the end. Both researchers emphasise the importance of understanding networks, long-term contacts and feasting as catalysts for the changes taking place. They show clearly that most major changes in material culture, mortuary traditions and social organisation are preceded by networks and contacts already in place, though not as visible in the archaeological material. It is also possible for communities to oppose change in both small and big ways, which means that acceptance of change is not inevitable and must therefore be explored further to be understood.

Over 90 years has passed since Gordon Childe's *The Dawn of European Civilisation*, 70 years since P.V. Glob's dissertation on the Danish Single Grave culture. If the massive amount of excavations and analyses done over the past 50 years have not yielded important new information that affects and alters our understanding of Neolithic cultures, then we should discontinue our discipline. Happily, both of these dissertations show that this is not the case and that there is much more still to be learnt by engaging actively with material culture and contexts.

Åsa M. Larsson

Medeltidens genus. Kvinnors och mäns roller inom kultur, rätt och samhälle. Norden och Europa ca 300–1500. Red. Lars Hermanson & Auður Magnúsdóttir. Skrifter utgivna av Medeltidskommittén vid Göteborgs universitet 1. Göteborg 2016. 269 s. ISBN 978-91-7346-861-9 (tryckt), ISBN 978-91-7346-861-6 n (pdf).

Boken är en antologi, utgiven inom Kriterium.se som sakkunniggranskar svensk vetenskaplig litteratur. Redan det borgar för god kvalitet. I det inledande kapitlet, som är skrivet av antologins redaktörer, får läsaren en översikt över genusinriktad historisk forskning samt nya perspektiv på denna. Äldre historisk forskning med skarpa gränser mot andra närliggande discipliner kontrasteras mot dagens mångvetenskapliga sätt att arbeta med källor och frågeställningar. Författarna belyser värdet av kulturhistorisk forskning, inte minst för att den till stor del handlar om relationer och därigenom kan främja forskning om både män och kvinnor. En med tanke på tidigare forskning något provocerande utsaga i sammanhanget är: »Kvinnorna hade ingen egen historia, och så heller inte männen.» Här finns dock ett annat perspektiv, för antologins syfte är att problematisera kvinnors och mäns gemensamma historia, främst genom att synliggöra relationella maktstrukturer mellan könen i ett förändringsperspektiv.

Antologin har tre teman: *Kvinnor som kulturbärare, Rätt och kön* samt *Kön och social organisation*. Det första bidraget är skrivet av konsthistorikern Ulla Haastrup och historikern John H. Lind. Deras ämne är »Dronning Margrete Fredkulla. Politisk magthaver og mæcen for byzantinsk kunst i danske kirker i 1100-tallets begyndelse». Den här artikeln är den längsta (43 s.) och rikt illustrerad med bland annat bilder av kalkmålningar i danska kyrkor. Det är inte så mycket relationerna mellan män och kvinnor, inte heller genusforskningen i sig, som är det centrala. Genom den här artikeln (och hela kulturbäraretemat) visas att kvinnor *har* en egen historia och att den går att synliggöra, i alla fall om kvinnorna hör till ett samhälles högre skikt. Mångfalden av källor, såväl skriftliga som ikonografiska, och den skickligt genomförda studien, gör det till ett nöje att ta del av argumentationen för en ny his-

toreskrivning där drottning Margrete Fredkullas roll som kulturbärare framträder tydligare. Och visst förtjänar hon en egen bok!

Det andra bidraget inom samma tema är »Drottning Eufemia og Eufemiviserna» av historikern Henriette Mikkelsen Hoel (22 s.). Hon framhåller att medeltidens skandinaviska drottningar är »[...] gode eksempler på kvinnor som transnasjonale kulturbærere». Till dem hör den norska drottning Eufemia. I bidraget diskuteras översättningen av Eufemivisorna (*Herr Ivan Lejonridderen, Hertig Fredrik av Normandie och Flores och Blanzeflor*) till fornsvenska. Till skillnad från tidigare forskning om orsaken till att dessa tre verk översattes anlägger Mikkelsen Hoel ett både bredare och djupare perspektiv på Eufemias roll. Drottningens egen bakgrund och dottern Ingeborgs trolovning och äktenskap med den svenske hertig Erik diskuteras, men även mer generella aspekter, som kvinnors förhållande till litteratur, i synnerhet i en tid då höviska ideal satte sin prägel på hovlivet.

Till tredje bidraget, »Sierskan Proba. Faltonia Betitia Proba och hennes dikt Cento Vergilianus» av litteraturvetaren Sigrid Schottenius Cullhed (15 s.), tar sin början i senantikens Rom där den kvinnliga poeten Proba levde. Hennes diktverk, ett *cento* på 694 rader, har enligt artikelförfattaren inte alltid uppskattats som god litteratur och hon vill därför framhålla dess förtjänster och betydelse ur ett nytt perspektiv. Dikten är enligt Schottenius Cullhed nyskapande och innehåller »en rad könsöverskridande återbruk», främst när det gäller tre dikter av Vergilius. Den har även på några ställen en personlig inramning genom Probas egna kommentarer, bland annat om sin egen litterära uppgift. Diktverket fick tidigt en kvinnlig läsekrets, men inte enbart. Det har också bevarats, lästs och kommenterats av medeltidens lärde, både kvinnor och män. På ett intressant sätt visar Schottenius Cullhed hur Probas diktverk i en kontinuitet över tid har bidragit till synen på kvinnors roll i kulturförmedling under medeltiden.

Inom temat *Rätt och kön* behandlar historikern Auður Magnúsdóttir ämnet »Föröware och offer. Kvinnor och våld i det medeltida Island» (34 s.). I likhet med tidigare nämnda artiklar anförs även här källor av olika karaktär, något

som enligt författaren är en förutsättning för en förståelse av samhället i fråga. Genom belysande exempel från både isländska sagor och lagtexter problematiserar författaren händelser och rättsregler som handlar om våld mot kvinnor respektive våld som utövas av kvinnor. I artikeln görs tydligt hur föreställningar om kvinnors och mäns historia i det här avseendet är gemensam och utgår från makt mellan könen (men också mellan män). En utförlig källkritisk diskussion kring de isländska medeltidslagarna ingår. Möjligen är författaren något sträng i sin bedömning av *Grágás*, då hon ifrågasätter dess giltighet eller i varje fall bedömer den som osäker. Huvudargument är, med hänvisning till tidigare forskning, att det isländska samhället saknade en verkställande makt och att konflikter löstes med våld eller medling. Förvisso fanns inte den verkställande makten, men slutsatser om konfliktlösningen har i stor utsträckning dragits utifrån litterära källor.

Till samma tema hör artikeln »De oäkta barnens rätt. Föreställningar om sexualbrott, barn och arv i svensk medeltida lagstiftning» (28 s.), skriven av Johan Zaini Bengtsson, pedagog och lärare i historia. Zaini Bengtsson diskuterar rättsregler gällande oäkta barns möjligheter till arvsrätt under medeltiden, dels i ett regionalt perspektiv med tanke på landskapslagarnas regler, dels i en för riket gemensam lagstiftning. Artikelförfattaren går grundligt tillväga och ger en omfattande bakgrund till lagstiftningen och de samhällsförändringar som påverkade synen på sexualitet och barn födda utanför äktenskapet. Hans slutsatser är, trots vissa skillnader mellan lagtexterna, att det i första hand var barnets rätt till »social och ekonomisk trygghet» som skulle säkerställas. Det finns dock en problematik i artikeln som hänger samman med att landskapslagarna å ena sidan ses som ett »testamente» över »svenskars sociala relationer», å andra sidan ur ett källkritiskt perspektiv snarare anses beskriva hur makthavare *önskade* att rätten skulle se ut. Den problematiken skulle kunna kommenteras ytterligare i förhållande till resultaten.

Det tredje bidraget inom *Rätt och kön* är historikern Agnes S. Arnórsdóttirs bidrag »Kanonisk ret og køn fra middelalder til tidlig moderne tid. Kristningen av ægteskabet på Island 1200–1600» (13 s.). Artikeln är en fördjupad kommentar

tar till författarens avhandling från år 2010, *Property and virginity. The christianization of marriage in Medieval Iceland 1200–1600*. Det som diskuteras är hur den katolska kyrkans syn på äktenskapet kom att påverka samhället, bland annat krav på samtycke och nya ritualer för äktenskapets ingående, men framför allt hur den kanoniska rätten kom att påverka kvinnors och mäns könsidentiteter, exempelvis genom krav på sexuell avhållsamhet för ogifta. Den studerade perioden sträcker sig in i tidigmodern tid, varför studien omfattar reformationen, vilken medförde ytterligare förändringar. Som källor till äktenskapets historia används bevarade isländska äktenskapskontrakt, men även artefakter och bildmaterial, såväl inhemskt som europeiskt. Författaren framhåller att mångfalden av källor för tiden efter reformationen bildar en god grund för fortsatt forskning i ämnet.

Inom temat *Kön och social organisation* bidrar historikern Bjørn Bandlien med artikeln »I kjønnets grenseland» (29 s.). Den inleds med en hypotes om att det i Norden under vikingatiden och medeltiden fanns ett samband mellan rumslighet och kön, exempelvis att kvinnligt och manligt kan knytas till ett gränsöverskridande när det gäller platser och landskap. Därefter ges exempel på hur maskulinitet konstrueras och ifrågasätts samt innebörden av hegemonisk maskulinitet. Kvinnligheten i sig diskuteras i mindre omfattning. Exempel på hur män närmar sig en kvinnlig identitet ges dock större utrymme. Hur sådana könsöverskridningar sker i den nordiska mytologin är särskilt intressant, inte minst när det gäller Loke. Avsnittet om hur kristnandet kom att förändra den hegemoniska maskuliniteten och dess koppling till landskapet sätter fingret på det föränderliga i könsidentiteterna, knutet till rumslighet. Var gränsen mellan kvinnligt och manligt gick var enligt artikelförfattaren oklart och föränderligt. Den går trots allt, som framkommer här, att skönja genom de handlingar som i litteratur och samhälle uppfattades som gränsöverskridande.

Det andra bidraget till temat *Kön och social organisation* är »Gildesøskende. Gilder som mødested i 1400-tallets Norden» (25 s.). Historikern Lars Bisgaard har som utgångspunkt för sin forskning om medeltida gillen att dessa, i synner-

het festerna (*gildedrikken*), mestadels var mötesplatser för både kvinnor och män. Förvisso var det skillnader mellan olika slags gillen, exempelvis hade köpmansgillena övervägande manliga medlemmar, men kvinnor fanns ändå representerade. Det är dock främst i termer av broderskap som källorna berättar om gillenas plikter, moral och funktion, men terminologins utveckling uppmärksammas och problematiseras. Enligt Bisgaard var gillena till sin karaktär mer öppna sammanslutningar än vad som framkommit i tidigare forskning. Att medlemmar (både kvinnor och män) hade rätt att bjuda in gäster bidrog, men framför allt var gillena öppna i den mening att kvinnor kunde välja vilket gille de ville tillhöra.

»Sköldmön – krigaren, kvinnan och äktenskapet. En studie av sköldmöns samtida återspeglning i två isländska fornaldarsagor» är antologins avslutande bidrag (21 s.). Författaren, Jessica Sundström, är lärare i pedagogik, historia och svenska. Även här är det fråga om gränsöverskridande, men i huvudsak från kvinnligt till manligt. Sundströms syfte är att ge en »fördjupad bild av [sköldmö]motivet och dess betydelse för tillkomsttidens samhälle». Hon redogör utförligt för tidigare forskning i ämnet, och refererar bland annat till distinktionen mellan sköldmön och valkyria. Därefter följer en god resumé av *Hervararsaga ok Heidreks* och *Völsunga saga*. Sundström klassificerar den senares kvinnogestalter Sigrun, Brynhild och Gudrun som sköldmör. Frågan är dock huruvida dessa kvinnor tillhör kategorin sköldmör eller valkyrior. Det skulle ha kunnat diskuteras mer ingående. Intressant är anknytningen till samtidens äktenskapsformer, att äktenskapet kan ses som »en brygga mellan den fria sköldmön till den mer samtida underordnade kvinnan». I jämförelse med dessa krigande kvinnor förefaller andra rumsligt begränsade kvinnor mer passiva, men det ska sägas att även i samtidsagorna finns kvinnor som tar till vapen.

Antologin är ett gott exempel på arbetssätt som sträcker sig över de gängse vetenskapliga disciplinrännerna. Förvisso är inte alla resultat nya, men den forskning som presenteras ger som helhet intressanta perspektiv på medeltidens föreställningar om och uttryck för kvinnligt och

manligt. När det gäller maktanalysen skulle dock diskussionen med fördel ha kunnat inkludera ett klassperspektiv.

Agneta Ney
Tryffelvägen 6
SE-756 46 Uppsala
agneta.ney@telia.com

Hans Browall, *Alvastra pålbyggnad. 1976–1980 års utgrävningar. Västraschaktet*. KVHAA:s handlingar, antikvariska serien 52. Stockholm 2016. 179 s. + CD-ROM. ISBN 978-91-7402-444-9.

Alvastra pålbyggnad har undersökts arkeologiskt flera gånger. Otto Frödin ledde utgrävningar för Historiska museet och Vitterhetsakademien åren 1909–17, 1919 och 1928–30. Mats P. Malmer grävde sedan i anläggningen med Stockholms universitet som huvudman åren 1976–80. Minnen efter dessa undersökningar syns på fyndplatsen idag i form av nedslagna stolpar som markerar anläggningens kända utbredning. Med vägledning av dessa går det att bilda sig en uppfattning om pålbyggnadens relation till omgivningen och särskilt förhållandet till det närliggande Omberg. Anläggningen i sig är däremot osynlig, djupt nedbäddad i torven och lika anonym idag som den var före upptäckten.

Trots denna osynlighet är pålbyggnaden förmodligen en av den svenska stenåldersarkeologins mest berömda fornlämningar. Information om anläggningen och utgrävningarna har genom åren spritts till forskning och allmänhet i artiklar, doktorsavhandlingar, specialstudier och populärvetenskapliga texter. Även David Ljungdahls modell i skala 1:20 som länge stod utställd på Historiska museet i Stockholm kan nämnas i sammanhanget. Möjligheten för forskningen att granska utsagor om anläggningen och fyndmaterialet, att formulera egna hypoteser och dra egna slutsatser var däremot länge ett problem eftersom det saknades publicerade rapporter. Så är dock inte längre fallet tack vare Hans Browalls insatser.

Browall avrapporterade Otto Frödins undersökningar 2011. Nu har han fortsatt publikationsarbetet genom att ta sig an ett av Mats P. Malmers undersökningsschakt: det 12 m² stora

västra schaktet som Browall själv en gång i tiden ansvarade för. Med rapportens 179 sidor följer en CD med två filer. Den ena är en PDF på 252 sidor som innehåller mängder av diagram, tabeller och förteckningar. Den andra är en digital planritning med samtliga inmätningar. Boken omfattar sju kapitel. Efter introduktionskapitlet följer redovisningar av bakgrunden till undersökningen, lager och skikt i pålbyggnaden, påträffade konstruktioner samt artefakter och ekofakter. I rapportens två avslutande kapitel presenterar Browall sina övergripande iakttagelser och tolkningar samt sina idéer om pålbyggnaden i ett vidare perspektiv.

Dokumentationen som redovisas i rapporten är grundlig och noggrann. Den omsorgsfulla beskrivningen av det som påträffades i schaktet är utan tvekan rapportens styrka. Känslan jag får är att det mesta som låter sig iakttas i fält har dokumenterats. Här finns till exempel mätningar av pålbyggnadspålnarnas lutning i grader, undersökningar av proveniensen hos sanden och gruset som påträffades i schaktet och även resonemang om varför de liggande stockarna i anläggningens golv ofta har ett ovalt genomsnitt och inte ett runt. Den noggranna beskrivningen av detaljer är precis vad man förväntar sig av en forskningsundersökning i Mats P. Malmers regi. De arkeologer som jobbade i schaktet verkar ha haft gott om arbetstid. Skillnaden mot den dokumentationsnivå som vanligen återges i samband med en uppdragsarkeologisk undersökning är stor. Med tanke på den insats som lagts ned på fältarbete och beskrivningar är det därför synd att delar av dokumentationen inte har tryckts utan förlagts till en CD. Frågan är om det kommer vara möjligt för forskare om 50 år att komma åt denna del av rapporten med tanke på att CD-ROM-tekniken håller på att fasas ut idag. Det är mycket luft mellan diagrammen och tabellerna i PDF-en. Med en ordentlig layout hade man kunnat halvera omfånget på bilagan och förmodligen utan större problem trycka den i rapporten.

Pålbyggnaden har tolkats på flera olika sätt genom åren. Frödin presenterade idén att anläggningen fungerat som en boplats. Malmer menade att den förmodligen var en plats för bygdens kult, offer och fest samt att den mot slutet av sin användningstid fungerade som en plats för de

döda. Hans Göransson har framfört tolkningen att pålbyggnaden var ett slags stall och att tamdjur utfodrats i den. Browalls övergripande iakttagelser och tolkningar som redovisas i rapportens näst sista kapitel kastar en del ljus över dessa hypoteser. Han diskuterar inte bara fynden från det västra schaktet, utan bakar även in resultaten från Frödins undersökningar och annan forskning om pålbyggnaden, bland annat osteologen Ebba Durings iakttagelser.

Browall konstaterar att ¹⁴C-dateringar från växtmaterial i anläggningen visar att pålbyggnaden använts i hundratals år under hela äldre mellan-neolitikum. Stratigrafiska iakttagelser och även ¹⁴C-dateringar av de många brända och obrända människoben påträffade i anläggningen visar att den redan från första början fungerat som en plats för de döda. Det framgår också att denna hantering intensifierades under de sista århundradena då anläggningen var i bruk. Det finns indikationer i det osteologiska materialet på att sekundära begravningsritualer kan ha genomförts i pålbyggnaden. Kvarlevorna har ibland sorterats på olika sätt. Förmodligen har de döda genomgått en primär begravning annorstädes för att i en andra fas av begravningen föras till pålbyggnaden.

Trots att han presenterar övertygande argument för sin sak verkar Browall ändå tveka lite över sin tolkning. För säkerhets skull väljer han därför att även presentera en alternativ hypotes. I stället för att ha fungerat som slutförvaring för de döda menar han att pålbyggnaden lika gärna kan ha fungerat som en anläggning för primära begravningar. Enligt detta scenario fördes de döda till pålbyggnaden för att skeletteras alternativt kremeras, varefter kvarlevorna kan ha förts till den närliggande megalitgraven på Ombergs sluttning för mer permanent förvaring.

Oavsett tolkning är det ett stort framtegg att Browall genom sin analys och publikation av Frödins och delar av Malmers undersökningar lyckats slå fast att pålbyggnaden från första början användes som en plats för att hantera de döda. Detta var inte någonting som tillkom efter hand. Informationen om pålbyggnadens funktion och källmaterialet i anläggningen kommer vara av stor betydelse för den framtida undersökningen av Östergötlands yngre stenålder. Det är därför över-

raskande att rapportens sista kapitel som avser att placera pålbyggnaden i ett vidare perspektiv inte fördjupar sig i de regionala frågorna. Här förs i stället en diskussion om jämförbara anläggningar i Skandinavien och det finns även ett resonemang om pålbyggnadens betydelse för förståelsen av relationen mellan »trattbägarkultur» och »gropkeramisk kultur».

En analys av pålbyggnaden i ett regionalt sammanhang hade varit ett fruktbart sätt att lyfta fram mycket av den yngre stenåldersarkeologi som bedrivits i Östergötland de senaste åren och även synliggjort hur denna kan bidra till förståelsen av pålbyggnaden. Genom placeringen i landskapet indikerar pålbyggnaden och megalitgraven att Omberg var en viktig plats i den äldre mellan-neolitiska föreställningsvärlden. Att Omberg inte bara varit viktigt för lokalbefolkningen utan kan ha haft en regional betydelse antyds av kunskapen om det neolitiska bosättningsmönstret som ökat enormt i Sverige på sistone tack vare att arkeologin börjat hitta de forntida jordbrukarnas hus.

Vi vet idag att folket i jordbruksbygderna bodde på utspridda ensamgårdar under tidig-neolitikum. Ett liknande mönster med utspridda gårdar utmärker även det kända mellan-neolitiska källmaterialet. I Östergötland saknas än så länge spår efter motsvarande hus från äldre mellan-neolitikum. Frågan om en lucka i kunskapen om den äldre mellan-neolitiska bebyggelsen i Östergötlands inland väcktes redan på 1980-talet. Fastän hus ännu inte har påträffats visar källmaterialet från pålbyggnaden att jordbruk bedrevs i regionen vid denna tid. Förmodligen har den östgötska befolkningen levt utspridd på olika platser i landskapet där de bland annat odlat jorden och hållit tamdjur.

Elin Fornanders undersökning av isotoper i skelett från Ombergmegaliten (*Current Swedish Archaeology* 19, 2011) bekräftar bilden av en utspridd befolkning i regionen. Hennes analys visar att kvarlevorna i megalitgraven förmodligen förts till viloplatsen från flera platser inom ett stort område. ¹⁴C-dateringarna från graven överlappar med dem från pålbyggnaden. Sedvänjan att föra de döda till megalitgraven förändrades efter hand i och med att pålbyggnaden togs i bruk. Den regionala traditionen att placera de

dödas kvarlevor i anläggningar vid Ombergs fot verkar ha pågått fram till yngre mellanneolitikum när en helt ny begravningspraxis uppträder i källmaterialet.

Arbetet med frågor om Östergötlands bebyggelseutveckling under mellanneolitikum och formulerandet av hypoteser om förändringar i begravningstraditioner har fått helt nya förutsättningar tack vare Hans Browalls bok. Hans tillgängliggörande av pålbyggnadsmaterialet är en storartad insats och någonting som stenåldersforskningen kommer att ha nytta av långt in i framtiden.

Alexander Gill

Brännkyrkagatan 42
SE-118 22 Stockholm
alex.gill@bredband.net

Jens Christian Moesgaard, *King Harold's Cross Coinage. Christian Coins for the Merchants of Håithabu and the King's Soldiers*. Publications from the National Museum, Studies in Archaeology & History 20:2. Köpenhamn 2015. 317 s. ISBN 978-87-7602-323-2.

Numismatiken ses ibland som en något gammalmodig vetenskap, som följer samma banor och sällan vågar ta steget till längre gående tolkningar, som skulle belysa det förgångna på en mera allmän nivå. Detta beror delvis på att numismatikerna har sina egna kretsar och nya forskningsresultat inte alltid når exempelvis arkeologernas öron. Som föremålsgrupp erbjuder dock mynten en väldigt bra materialbas också för arkeologi- och historieforskning, vilket inte bör bortses från på grund av numismatikens ställning som en egen vetenskapsgren. Huruvida olika inriktningar nu för tiden är självständiga eller inte är en annan fråga, men bästa resultat uppnås i allmänhet genom att kombinera olika discipliners källmaterial och teoretiska utgångspunkter.

Liksom inom all föremålsforskning utvecklas också de numismatiska metoderna och dessutom växer materialbasen konstant tack vara nya fynd. Detta möjliggör nya tolkningsmöjligheter, som kan leda till väldigt intressanta resultat. Intressanta tolkningar bjuder också Jens Christian

Moesgaard på i föreliggande bok en om kung Harald Blåtands korsmynt i Danmark. Moesgaard presenterar en välargumenterad teori om att korsmynten präglats i Hedeby, som Danmarks första riksomfattande myntning med start kring 975–980. Detta skulle ha skett i syfte att fortsätta en längre tradition med kontrollerad myntning i Hedeby, men med huvudsakligt mål att gynna aristokratin med mynt som prestigeobjekt, i hopp om fortsatt lojalitet mot kungen.

I boken beskrivs den danska mynthistorien och ekonomin, men också dess inverkan på den politiska utvecklingen och samhället på en allmän nivå. I introduktionen presenteras den historiska bakgrunden, materialet, teorin och metoderna på ett klart sätt, som också lämpar sig för läsare utan tidigare kännedom i ämnet. Myntningen, mynttyperna och deras funktion beskrivs, liksom också vilka faktorer som måste tas i beaktande då mynt används som historisk källa. Därpå följer en detaljerad analys av korsmynten, samt kataloger över fynden i Danmark och Skåne. Bokens övriga, kortare kapitel innehåller dessutom en presentation av silveranalyser av Maria Filomena Guerra och en genomgång av bruksspår av Gitte Tarnow Ingvardson. Som bilagor finns korta genomgångar av diverse övriga fynd, till vilka Lutz Ilisch, Peter Ilisch, Peter Pentz och Hans Skov har bidragit. För numismatiker är de noggranna fyndkatalogerna och analysen ett material som också kan användas som jämförelse i annan forskning. För den historieintresserade erbjuder boken en bra inblick i Harald Blåtands tid och styre, dessutom fungerar den som en utmärkt introduktion till numismatisk forskning, vilket kan vara speciellt arkeologer till nytta.

I avsnittet om mynthistorien spelar speciellt skillnaden mellan en kontrollerad myntekonomi och en för tiden typisk viktekonomi en stor roll. Korsmynten slogs från ca 975/980 till ca 985/990 och var enligt Moesgaard de första mynten i Danmark med nominellt värde, i en tid då myntvärdet ännu i övrigt baserade sig på vikten. Detta gav dem en exceptionell status, som också påverkade människornas attityd till myntbruket. Skriftliga källor saknas, vilket gör själva mynten till det enda beviset för detta. Både i texten och i de noggrant utförda fyndkatalogerna kommer det tydligt fram vilka utmaningar och begränsningar

fyndmaterialet medför. Eftersom största delen av myntdepåerna hittats för över 100 år sedan har de placerats i de numismatiska systematiska samlingarna, i vilka fyndomständigheter liksom övriga uppgifter varit av sekundär betydelse. En stor del av mynten har returnerats till upphittarna såsom obehövliga, andra har bytts bort senare. Detta är typiskt för närapå alla numismatiska museisamlingar fram till 1900-talets början, vilket ur nutidens synvinkel kan kännas väldigt främmande.

Särskilt för arkeologer kan den korta genomgången angående olika mynts cirkulationstid och deponering vara till nytta, liksom även avsnittet om vad depåfynden respektive de ensamfunna mynten i verkligheten kan anses avspegla. På flera håll understryks också hur nya fynd påverkat tolkningsmöjligheterna, främst tack vare bruket av metalldetektorer som i Danmark varit allmänt sedan 1970-talet. Vid arkeologiska utgrävningar har vattensällning å sin sida visat sig vara det bästa sättet att samla in dessa väldigt små och ansenliga mynt. Då Brita Malmer disputeerade år 1966 på avhandlingen *Nordiska mynt före år 1000* skapade hon en kronologi för korsmynten och uteslöt att Hedeby skulle vara deras präglingsort. Sedan dess har dock fyndmaterialet tack vare ovannämnda faktorer vuxit, och Moesgaard kan därför motiverat motsätta sig Malmers tolkning. Dyliga omständigheter påverkar naturligtvis allt arkeologiskt fyndmaterial, vilket får en att fundera över hur mycket information som än idag går förlorad på grund av grova metoder.

En annan bra poäng som det kunde skrivas en särskild artikel om är skillnaden mellan olika slags skattfynd, hur de formats och hur man i fynden kan utläsa skillnader bland annat mellan myntskatter vars värde baserar sig på vikten och sådana som visar tecken på en kontrollerad valuta. Orsaken till nedläggningen av skatten är också ett ämne som arkeologer bör ta del av. Det är till exempel lätt att se myntskatter undangömda i gamla gravrösen som rituella, men så behöver inte alltid vara fallet, likaså vad gäller våtmarksfynd. Man måste med andra ord undvika övertolkning och behandla varje fynd utgående från både sammansättningen och kontexten, vilket också Moesgaard framhäver.

I genomgången av den allmänna mynthisto-

rien erbjuds en kompakt presentation av Nord Europas vikingatida myntbruk, liksom även överväganden om varför till exempel importen av österländska dirhmer avtog nästan totalt mot slutet av 900-talet. Personligen fann jag de metallurgiska analyserna speciellt intressanta och skulle gärna ha läst mer om dem. För just detta material medförde de visserligen inte några revolutionerande resultat, delvis på grund av att den ickedestruktiva metoden inte låter en nå in på djupet av silverlegeringen. Detta till trots kommer silveranalyser säkert i fortsättningen att bidra till mycket djupare förståelse för råmaterialets ursprung och dess betydelse. Analysen av sekundära användningsspår presenteras både i huvudtexten och i Tarnow Ingvarsons artikel på ett sätt som gör det lätt för vem som helst att förstå betydelsen av fragmentering, hack och böjningar av mynten. Ett av studiens viktigaste argument baserar sig just på dessa; korsmynten är nämligen väldigt lite testade jämfört med övriga mynt, vilket tyder på att de fungerat som prestigeobjekt eller som fixerad valuta.

Relationen mellan de så kallade Carolus-Dorestad-imitationerna från Hedeby och korsmynten behandlas ingående, liksom även typologin och kronologin för mynttyperna. Flera frågor förblir dock öppna, på grund av ett väldigt begränsat fyndmaterial. Den nya teorin om att mynten präglats i Hedeby baserar sig t.ex. huvudsakligen på sex ensamfunna mynt, vilket till och med författaren själv erkänner är en rätt liten mängd. Med Moesgaards egen källkritik lyckas han dock binda ihop resonemanget på ett hållbart sätt. Ifall man kan anta att mynten präglades i Hedeby betyder det också att orten under hela denna period skulle ha legat under dansk kontroll och inte tysk, vilket inte varit en självklarhet i tidigare historieskrivning. Utgående från dessa sex mynt görs med andra ord väldigt långt gående tolkningar, som naturligtvis måste tas med en viss reservation.

Frågan om varför mynten präglades är kanske den del av studien som starkast stannar kvar på spekulationsnivå. I Hedeby hade man redan sedan länge präglat mynt främst ämnade för köpmännen, men korsmyntens funktion var en annan. Enligt Moesgaard var de ett svar på en ekonomisk kris, med främsta syfte att stärka kungens

kontroll och sprida den kristna ikonografien. Angående just denna kristna ikonografi skulle jag gärna ha läst en något längre gående analys, eftersom den kristna aspekten framgår redan i boktiteln. Det framstår som aningen oklart i vilken mån en kristen tendens påverkat mynten som prestigeföremål och huruvida detta varit tydligt för hela samhället eller enbart för en aristokrati. Enligt en ytlig spridningsanalys ser de flesta fynden ut att koncentrera sig till aristokratiska sammanhang, men undantag finns och från denna överklass har mynten också rätt snabbt spridit sig vidare till köpmännen. Genomgången av fyndplatserna stannar också på en rätt allmän nivå: de skulle kräva en långt vidare gående analys av förhållandet till övriga fynd etc. Detta konstaterar även Moesgaard själv, eftersom det inte varit möjligt att genomföra inom ramarna för just denna studie.

På det stora hela är boken en fungerande helhet som på ett förståeligt och rätt övertygande sätt för läsaren vidare. På sina håll märks en del upprepningar, då varje nytt avsnitt börjar med en översikt och de olika fyndgruppernas, speciellt de nya detektorfyndens, betydelse på så sätt lyfts fram upprepade gånger. För den icke i numismatik insatta läsaren kan en del avsnitt också förefalla mindre relevanta för just detta ämne, som frågan om de så kallade Kölnpenningarna. Boken är dock tack vare just sina upprepningar uppbyggd så att varje del fungerar på egen hand, vilket gör det lätt att välja vad man är intresserad av och fördjupa sig i de avsnitten. Den största bristen beror inte på skribentens otillräckliga argumentation, utan helt enkelt på den än idag, trots de nya fynden, begränsade materialbasen. Då vissa antaganden baserar sig på en enda skatt, eller några enstaka ensamfunna mynt, är det förståeligt att de flesta frågorna inte kan besvaras med säkerhet, utan som Moesgaard själv säger, så baserar sig tolkningarna på en best guess som väl kan utmanas när nya fynd blir kända.

Frida Ehrnsten

Enheten för samling och forskning, myntkabinettet

Finlands nationalmuseum

Box 913

FI-00101 Helsingfors

frida.ehrnsten@kansallismuseo.fi

Arkeologi i Dalarna. Red. Eva Carlsson. Dalarnas museum. Falun 2016. ISBN 978-91-87719-18-9. 420 s.

Arkeologi i Dalarna inleds med en beskrivning av hur allmänheten ska agera utifrån Kulturmiljölagen vid de tillfällen fornlämningar eller fynd påträffas. Vidare redogör författarna för geologins grunder och beskriver i stora drag en arkeologs arbete. Huruvida den viktigaste uppgiften för en arkeolog är att »datera en fornlämning eller föremål» vilket man hävdar här, är dock något som kan diskuteras. Jag anser snarare att det handlar om en process där den viktigaste uppgiften förändras beroende på samhällsklimatet och vad som är relevant just då. Även att kontextualisera materialet för att bättre kunna förstå människans forntid är en viktig del av arkeologens arbete. Givetvis ingår det i detta arbete att placera fynden i kronologin.

I kapitlet *Människorna vid isranden* diskuteras hur olika stenslagningstekniker tyder på kontakter med både öst och väst. Författarna väver ihop fynd från Ryssland, Finland och Sverige för att visa hur kontakter knöts och tekniker spreds. Sammanhanget mellan olika slagtekniker och den geografiska spridningen är lätt att förstå. Läsaren får också en inblick i svårigheten att avgöra hur arkeologiska kulturer har spridits runt om i världen.

I förordet skriver Fredrik Sandberg, Dalarnas länsantikvarie, att detta är en bok för alla historieintresserade. Att boken verkar vara tänkt för den historieintresserade håller jag med om. Under mina år som student på arkeologiprogrammet vid Umeå universitet har jag läst otaliga böcker om Sveriges och Skandinaviens forntid. *Arkeologi i Dalarna* kan beskrivas som en komprimerad form av de första årens kurslitteratur. Denna gång reduceras dock inte Dalarna till en gräns där nordliga och sydliga traditioner möts (*Limes Norrlandicus*) och landskapet undgår därmed att hamna mellan stolarna. Läsaren får i stället ta del av Dalarnas forntid och historia samt hur dessa speglar sig i det arkeologiska materialet.

Boken avhandlar en lång period från den senaste istiden till senmedeltiden. Trots det långa perspektivet får läsaren en bra sammanfattning av de mest väsentliga fyndtyperna och utvecklingen från en period till en annan. Författarna

problematiserar periodernas benämning, vilket även jag som student fått diskutera. Problematiken gäller både de epitet som dagens människor ger olika tidsperioder, samt de svårigheter som uppstår när föremål har en lång brukningstid. Således kan föremålen användas längre än den egna periodtillhörigheten. Författarna poängterar även att grupper av människor med samma kulturyttringar inte ska likställas med en etnisk grupp.

Jag reagerade på att Eva Carlsson skriver att stallningen av djur inte började på grund av en klimatförsämring. Detta skulle i stället ha skett på grund av jordbrukets intensifiering. Om den frågan finns det skiftande åsikter. Själv anser jag att ett uteslutande av klimatet som en faktor blir missvisande (Myrdal 1984, Elisenhof och järnålderns boskapskötsel, Fornvännen 79, s. 80; Welinder 1998, *Det svenska jordbrukets historia*, s. 239).

Källkritik kan tyckas vara en självklarhet vare sig du läser *Aftonbladet* eller en bok om arkeologi, men så är det inte alltid. Därför är det bra att författarna tidigt i boken poängterar att (i detta fall) kartor bör behandlas källkritiskt. Vid den händelse att en karta visar på en ökad förekomst av lämningar i ett område bör läsaren ta i beaktan att det på platsen kan ha utförts en specialinventering. Därmed kan kartans spridningsbild vara missvisande. Detta källkritiska tankesätt skulle med fördel ha kunnat betonas redan i början av boken, där författarna påpekar att skriftliga källor inte alltid överensstämmer med de arkeologiska lämningarna. *Vem skrev och varför?*

Arkeologisk litteratur har en benägenhet att vara stereotyp. Normativa och ibland skrattretande uttalanden görs utan att problematiseras. I *Arkeologi i Dalarna* märks en genomgående vilja att inte upprepa dessa stereotypa påståenden. Att en stenslagare illustreras som kvinna, en till synes trivial sak att göra, gjorde mig både förvånad och glad. Tänk vad lite som krävs för att bryta normer! I framtiden hoppas jag att det blir naturligt hos människor (även arkeologer) att i stället för det sociala könet, *man* och *kvinna*, hänvisa till det biologiska könet.

För att gå vidare med normdiskussionen vill jag lyfta fram ett stycke ur kapitlet *Gravvar och gravgömmor*.

I denna sammanställning får det räcka med att konstatera att många gravar är kvinnogravar. Som vanligt kommer det att främst handla om mansgravar eftersom de givits den speciella benämningen för gravar med lite högre social status.

Jag har svårt att avgöra om en sådan formulering spär på föreställningen om att mäns historia är av större vikt än kvinnors eller om Carlsson menar att detta i sig är ett problem. Ett tillägg där denna fråga problematiserats hade varit bra. Dock görs detta (om än något diskret) några sidor senare, då Carlsson beskriver hur smidesverktyg påträffats i kvinnogravar men att forskare bortsett från denna fyndkategori. I stället för att dra slutsatser utifrån fynd och kontext »bortförklaras smidesverktygen» då de inte passar ihop med en kvinnligt kodad grav. Det är mycket bra att denna bortförklaring diskuteras. Dock borde det även problematiseras *varför* smidesverktygen bortses vid tolkningen av gravar. Vad blir konsekvensen av artefaktens osynliggörande i relation till sin kontext? De flesta vet hur långt det kan gå när slutsatser om biologisk kön görs utifrån fynd (jfr Bäckaskogskvinnan).

Genomgående i boken är att det emellanåt presenteras frågeställningar som inte besvaras. Det är väl ett bra knep för att få en läsare att på egen hand fördjupa sig mer i ett ämne. Emellertid kan det i långa loppet bli för många lösa trådar. Jag funderade stundtals över huruvida jag missat att läsa någon del av texten, eller om frågan snart skulle besvaras.

Något jag saknar är en något mer utvecklad beskrivning av samerna och deras kulturlämningar. Speciellt då det beskrivs att sådana lämningar finns långt söderut i Dalarna. Det hade varit intressant att få veta mer om ämnet då jag och säkerligen många med mig har bristfällig kunskap om norra och mellersta Sveriges ursprungsbefolkning.

Järnframställning av järn beskrivs och illustreras (som en av flera redogörelser för olika hantverk) ingående men på ett enkelt vis. Även jag, en i ämnet helt obevandrad person, förstår nu järnframställningsprocessen på ett annat sätt än jag tidigare gjort. Då järnframställning diskuteras vid Umeå universitetet är det ofta med fokus på de

spadformade ämnesjärn som tillverkades i Jämtland. I *Arkeologi i Dalarna* beskrivs i stället järnframställningen generellt och i ett större geografiskt sammanhang.

Författarna har gjort ett bra jobb med att sammanfatta Dalarnas förhistoria och historia på ett enkelt och lättillgängligt sätt. De diskuterar också kulturyttringar som spridits till Sverige från andra håll. Oavsett om det gäller folk eller föremål gör detta att boken tilltalar fler än de människor som enbart är intresserade av Dalarna.

Huruvida upptäckarlusten är invävd i våra gener eller ej, som arkeologen Joakim Wehlin skriver i bokens början, vet jag inte. Dock är jag övertygad om att boken *Arkeologi i Dalarna* kommer väcka upptäckarlust hos många människor.

Josefine Furu
Västerbottens museum
SE-903 04 Umeå
josefine.furu@vbm.se